

Українська мова та література

Попович Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

м. Чернівці, Україна

ІМЕННИКИ З КІЛЬКІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ

У ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Важко уявити українську літературу без постаті Тараса Григоровича Шевченка, чії твори відомі далеко за межами України.

Слово – дуже важлива мовна одиниця, без якої немислима й сама мова. Багатство мови, сила та художні можливості визначаються в основному словом. З цього погляду привертає нашу особливу увагу поетичне слово неперевершеного майстра української мови – Тараса Григоровича Шевченка.

Широка проблематика творчості поета, мова та стиль його творів, його роль в історії української літературної мови як основоположника нової української літературної мови, що ґрунтується на народно-розмовній основі, викликали і викликають незгасний інтерес мовознавчої науки. Мова Шевченка стала зразком, зокрема, й для майстрів художнього слова інших поетів. Ніхто не може заперечувати великого історичного значення діяльності Шевченка у формуванні української літературної мови. Мова Шевченка – це саме той тип, що став основою літературно-національної мовної норми і відкрив шлях у її розвитку до сучасного нам рівня.

Мова поезії Т. Г. Шевченка художньо багата і різноманітна, зокрема іменниками з кількісним значенням. Вона відбиває всі процеси, характерні для сучасної української літературної мови, проте виявляє деякі специфічні риси у використанні лексем з кількісним значенням.

Кількість – одне з великих і стародавніх досягнень людства. Будучи одним з найбільш важливих і значимих для людської свідомості понять, поняття кількості належить до універсальних категорій, в основі яких знаходиться реальна

дійсність у всьому різноманітті її репрезентацій, відображаючи багатючий розумовий зміст і найглибшу історію.

Одним із перших, хто вказав на необхідність виявлення й опису кількісних відношень, був І. О. Бодуен де Куртене. Питанню кількісності у різних її проявах були присвячені праці багатьох лінгвістів різних шкіл і напрямів: В. В. Виноградова, В. В. Акуленко, Т. В. Коновалова та ін.

Перші спроби класифікації слів з кількісним значенням на матеріалі східнослов'янських мов належать російським лінгвістам, зокрема Ю. І. Левину, С. О. Крилову, Т. П. Ломтеву, О. В. Падучевій та ін..

В українському мовознавстві немає праць, у яких би проводився аналіз слів з кількісним значенням як окремої групи слів, трапляються лише фрагментарні розвідки. Проблема полягає в тому, що багато лексем, яким властива кількісна семантика, є складниками інших лексико-семантичних груп.

На ґрунті української мови про подібні одиниці згадується в працях О. К. Безпояско [2], І. Р. Вихованця [3; 4], К. Г. Городенської [1], В. І. Дмитрука [8], Т. Б. Лукінової [9] та ін.. У наукових розвідках вітчизняних лінгвістів лише побіжно зазначається про їх існування, або констатуються підходи до вивчення слів з кількісним значенням і встановлюються можливі засоби вираження цієї семантики без подальшої їх кваліфікації.

Аналіз досліджуваного матеріалу показує, що в українській мові слова з кількісним значенням різноманітні за формою та за змістом.

Першим системним дослідженням квантитативних слів у сучасній українській мові стала дисертаційна робота В. І. Дмитрука «Квантитативні слова в сучасній українській мові» (1998).

У поезії Т. Г. Шевченка іменники з кількісним значенням означають:

1) приблизну кількість, яка виражається іменником з кількісним значенням та прийменник (*з, зо, із, до*), напр.: Та ще в селі своїм дівчаток Перебирає. Та спроста Таки своїх *байстрят з десяток* У год подержить до хреста (10, с. 406); Сем'я моя щодень росла І вже *до сотні доростала* (10, с. 387); Послав *З табун я коней* до обозу... (10, с. 509);

2) точну кількість, напр.: Ой вирости сину, *За півчварта року*, Як ясен високий, Гнучкий і дебелий, щасливий, веселий І не одинокий (10, с. 197); А в іншого сіромахи Ні хати, ні поля, Тільки торба, а з торбини Виглядає доля, Мов дитина; а він її Лає, проклинає І *за чвертку* закладає – Ні, не покидає! (10, с. 236); Отож стали, Молодая встала, *Взяла квартиру оковити* Та й почастивала Сердешного невольника І його сторожу (10, с.478); Його тихенько сповила Та, щоб дожать до ланового, *Ще копу дожинать* пішла (10, с. 535); Заробила Чи то позичила вдова *Півкопи* тую на буквар (10, с. 556);

3) грошові одиниці, напр.: Лизав у ліктора халяву, Щоб той йому на те, на се... *Хоч півдинаря* позичив... (10, с. 541) (Динарій – римська срібна одиниця). Давно те діялось. Ще в школі, Таки в учителя-дяка, Гарненько вкраду *п'ятака* – Бо я було трохи не голе, Таке убоге – та й куплю Паперу аркуш (10, с. 369). Продала бублики Козакам, Вторговала, серденько, *П'ятака* (10, с.444); Сама пішла до дяка Добувати *п'ятака*, Та й заночувала (10, с. 430); А все за того *п'ятака*, Що вкрав маленьким у дяка, Отак господь мене карає (10, с. 370); Далєбі, дав би *карбованця* якби був не пропив учора! (10, с. 91); Горить Микита в сірій свиті! *Шеляга* виймає, І за того остатнього Музику виймає, І нерівню титарівну У танець вітає (10, с. 399) (Шеляг – старовинна найдрібніша польська монета); У туркені у кишені *Таляри-дукати* Не кишені трусить, Їдем різать, палить, Братів визволяти (10, с. 176) (Таляр – срібна монета дукат);

4) невелику точну кількість, напр.: Була б сестра, і був би брат, А то... нема тепер нічого... Ні бога навіть, *ні півбога* (10, с. 584);

5) велику неозначену кількість, напр.: І чи одна вона? Мій боже! Прийшло *їх тисячі* в сльозах, Прийшло здалека (10, с. 522);

б) часові проміжки: *рік, вечір, неділя, тиждень, місяць, день*. Такі сполучення використовуються для визначення часу події в минулому часовому плані, при цьому точкою відліку є подія, наслідки якої “відчуваються” у теперішньому часі, напр.: Виглядає Катерина... *Минуло півроку*; Занудило коло серця, Заколело в боку (10, с. 28); *Минає рік* (10, с. 553); *Минув і рік, минув другий* – Козака немає; Сохне вона, як квіточка, – Ніхто не питає (10, с. 56); І в Рим галера приплила. *Минає тиждень* (10, с. 526); Пішов я в писарі в громаду. То сьак, то так *минає год* (10,

с. 386); Отаке-то горе Із сотником оце сталоє *Не минуло году*, Як Настусеньки не стало (10, с. 471). У цих конструкціях обов'язковим компонентом (експліцитним або імпліцитним) є дієслово «минуло»;

7) точну обмежену кількість, напр.: Та добрим складом хоть на час, *Хоть на годиночку* у нас Ту вінченосную громаду Покажем спереду і ззаду Незрячим людям (10, с. 392); Покиньте ж свій святий Парнас, Придибайте *хоч на годину* Та хоч старенький божий глас Возвисьте, дядино (10, с. 392); Вийди серденько, – Я виглядаю; *Хоч на годину*, Моя рибчино (10, с. 80); *Через тиждень* вже витягли Максима з криниці Та у балці й поховали (10, с. 382); *Через тиждень* молодиці коровай місили На хуторі (10, с. 276); *Через тиждень* в Лебедині У церкві співали (10, с. 117); Помандрувала Ота Оксаночка в поход За москалями та й пропала, Вернулась, правда, *через год*, Та що з того (10, с. 490); *Через год* ото й велика Зима наступила (10, с. 378); А пани й полову жидам продають. Та голоду раді, та бога благають, щоб ще *хоч годочок* хлібець не рожав (10, с. 346); Хотілось любити *Хоть годочок, хоть часочок* На світ подивитись (10, с. 343).

Подібуються іменники з кількісним значенням у складі прикладки, напр.: Розвернися ж на всі боки, *Ниво-десятино!* (10, с.576) та в значенні нічого, напр.: Розкидати, розточити, І *добра* нікому Не зробити *ні на шеляг* І притчею стати (10, с. 471); *Ні шеляга*, я панською ласкою багатий (10, с. 78).

Отже, ядро кількості у поезії Тараса Григоровича Шевченка становлять іменники з кількісним значенням на позначення приблизної кількості, часових проміжків, грошових одиниць, а периферію – слова з кількісним значенням, що входять до складу прикладки та в значенні нічого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівники української мови. К.: Наук. думка, 1980. 239 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. К.: Либідь, 1993. 336 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / За ред. І. Вихованця. К.: Пульсари, 2004. 400 с.

4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. К.: Наук. думка, 1988. 256 с.
 5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.
 6. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.
 7. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / за ред. К. Г. Городенської. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
 8. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук. Кіровоград, 1998. 17 с.
 9. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах. К.: Наук. думка, 2000. 370 с.
 10. Шевченко Т. Кобзар. К.: Дніпро, 1987. 639 с.
-